

ВО́ВЕК

ISSN 2664-2271

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ
«ГЛОБАЛЬНЫЕ НАУКИ И
ИННОВАЦИИ 2020:
ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ»**

ВО́ВЕК

НУР-СУЛТАН, КАЗАХСТАН

**Объединение юридических лиц в форме ассоциации
«Общенациональное движение «Бобек»
Конгресс ученых Казахстана**

ISSN 2664-2271

**«ГЛОБАЛЬНАЯ НАУКА И ИННОВАЦИЯ 2020:
ЦЕНТРАЛЬНАЯ АЗИЯ»**

**№ 5(10). Август 2020
СЕРИЯ «ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ»
Журнал основан в 2018 г.**

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

**Ж.Малибек, профессор; З.Е.Кабульдинов, д.и.н., профессор;
Ж.Н.Калиев к.п.н.; Маслов Х.Б., PhD;
Лю Дэмин (Китай),
Е.Л. Стычева, Т.Г. Борисов (Россия)
Заместители главного редактора: Е. Ешим, Е. Абиев (Казахстан)**

**Consolidation of legal entities in the form of an association «National
Movement «Bobek»
Congress of Scientists of Kazakhstan**

ISSN 2664-2271

**«GLOBAL SCIENCE AND INNOVATIONS 2020:
CENTRAL ASIA»**

**No. 5 (10). August 2020
SERIES «ECONOMIC SCIENCES»
The journal was founded in 2018.**

CHIEF EDITOR:

**J. Malibek, professor; Z.E. Kabuldinov,
Doctor of Historical Sciences, Professor;
Zh.N. Kaliev, candidate of pedagogical sciences; Maslov H.B., PhD;
Liu Deming (China),
E.L. Stycheva, T.G. Borisov (Russia)
Deputy chief editors: E. Yeshim, E. Abiev (Kazakhstan)**

NUR-SULTAN – 2020

**Consolidation of legal entities in the form of an
association «National Movement «Bobek», 2020**

УДК:338:054.23(575.1)

КОРХОНАЛАР ИҚТИСОДИЙ ХАВФСИЗЛИГИНИ БАҲОЛАШНИНГ КЎРСАТКИЧЛАР ТИЗИМИ

Уктамов Хусниддин Фахриддинович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети,
 “Иқтисодий хавфсизлик” кафедраси ассистенти,
 Тошкент, Ўзбекистон

***Аннотация.** Ушбу мақолада корхоналар иқтисодий хавфсизлигини баҳолашнинг кўрсаткичлар тизими таклиф этилган. Шунингдек, корхоналарни иқтисодий хавфсизлик даражасини баҳолашнинг ажралмас кўрсаткичи мултипликатив кўринишда таклиф қилинган. Қолаверса, мақолада корхоналарни иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш йўллари бўйича таклифлар берилган.*

***Калим сўзлар:** хавфсизлик, иқтисодий хавфсизлик, иқтисодий хавфсизликни таъминлаш, мултипликатив, кўрсаткичлар тизими, хавфсизлик мезони, баҳолаш кўрсаткичлари, эксперт баҳолаш, иқтисодий таҳдидлар.*

Жаҳон амалётидан маълумки, ҳар қандай давлат ўз иқтисодиётида корхоналарнинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш ва аҳолининг турмуш даражасини ошириш орқали мамлакатда барқарор иқтисодий ўсишни таъминлашни кўзлайди. Иқтисодиёт тармоқларини модернизация қилиш ва уларни интенсив ривожлантириш, замонавий техника-технологиялар асосида ишлаб чиқариладиган маҳсулотлар рақобатбардошлигини ошириш, экспорт салоҳиятини мустаҳкамлаш, корхоналарни иқтисодий хавсизлигини таъминлаш муҳим вазифалардан ҳисобланади. Иқтисодчи олимларнинг турли тадқиқотлар ўтказиш натижасида корхоналарнинг иқтисодий хавфсизлигини турли кўрсаткичлари ва унинг миқдорини шакллантириш учун зарурий мезонлари шакллантирилган. Хавфсизлик муаммоларининг долзарблигига қарамай, корхоналарнинг иқтисодий хавфсизлиги ва уни баҳолаш кўрсаткичлари тизими етарлича ўрганилмаганлиги ва унинг даражасини ҳозирги замон талабларига қанчалик даражада жавоб бериш долзарб масалалардан бири бўлиб келмоқда. Таъкидлаш керакки, мамлакатимизда бундай баҳолашнинг умуметироф этилган методологияси мавжуд эмас.

Иқтисодий хавфсизлик мезонлари тўплами ва уларни ташкил етувчи кўрсаткичлар ўрганилаётган субъектнинг фаолиятига, унинг иқтисодий ҳолатига таъсир кўрсатадиган барча таркибий қисмларини акс еттириш учун имкон қадар маълумотлар аниқ бўлиши шунингдек, иқтисодий хавфсизликка таҳдидларни аниқлашга еътибор қаратиш лозим бўлади. В.К. Сенчагов таъкидлаганидек, иқтисодий хавфсизлик мезони бу- иқтисодий хавфсизлик моҳиятини акс еттирувчи энг муҳим жараёнлар нуқтаи назаридан иқтисодиётнинг ҳолатини баҳолашдир.

Шундай қилиб, иқтисодий хавфсизлик даражасини баҳолаш учун иқтисодий хавфсизлик даражасининг ажралмас кўрсаткичи таклиф қилинган, \bar{E} мултипликатив кўринишда келтирилган:

$$\bar{E} = \bar{d}_{mi} * \bar{k}_{ma} * \bar{k}_{me}$$

Ушбу кўрсаткични баҳолашнинг энг юқори қиймати битта. Агар \bar{E} бирликдан катта ёки тенг бўлса, унда иқтисодий даража хавфсизлик нафақат юқори даражада, балки ташқи муҳитда юзага келадиган иқтисодий хавфсизликка таҳдидларни муваффақиятли ҳал қилиш учун корхона ўз ресурсларига ега бўлиши лозим. Агар \bar{E} нинг қиймати бирликдан кам бўлса, унда иқтисодий хавфсизлик тизимидаги детерминантларни батафсил таҳлил қилиш керак.

$\overline{k_{ma}}$ – тизимдаги макро даража детерминантларининг таъсири коэффициенти эксперт баҳолаш натижасида олинган параметрларнинг ўртача қиймати сифатида олинган корхонанинг иқтисодий хавфсизлигини белгилайди;

$\overline{k_{me}}$ – тизимдаги мезоскалнинг детерминантларининг таъсири коэффициенти эксперт баҳоси натижасида олинган параметрларнинг ўртача қиймати сифатида олинган корхонанинг иқтисодий хавфсизлигини белгилайди.

Мавжуд ресурсларнинг зарур миқдорига мувофиқлигини аниқлаш тартиби иқтисодий хавфсизликни баҳолашнинг кенг қамровли методологиясининг элементларидан биридир. Мувофиқликни баҳолаш учун тавсия етилган ҳисоблаш катталиклари $\overline{d_{mi}}$ – корхона таркибий қисмлари учун мавжуд ресурсларнинг етарлилигини тавсифловчи ўртача қиймат;

$\overline{d_{mi}}$ – корхона таркибий қисмлари учун мавжуд ресурсларнинг етарлилигини тавсифловчи қиймат;

$$\overline{d_{mi}} = \frac{d_{ij}}{d_{ij}}$$

i – тегишли (молиявий, интеллектуал ходимлар, техник ватехнологикахборотхонамашёсини бошқариш ёки сотиш);

j – i-компонентнинг москеладиган кўрсаткичи;

m – ҳарбир, j-учун стандартлаштирилган қийматни ҳисоблашнинг энг юқори қиймати.

Шундай қилиб, ми ҳарбири учун ҳисобланади. Ҳарбир белги учун стандартлаштирилган индикатор қийматларининг геометрик ўртача қиймати сифатида ресурсларнинг таркибий қисмидир. Ушбу кўрсаткичлар тизими 1-жадвалда келтирилган.

Муайян иқтисодий вазиятга қараб, улар шароитлар таъсирида ўзгариши керак, шунингдек, қийматлари ва уларни ҳисоблаш усуллари рўйхати келтирилган.

1-жадвал

Корхоналар иқтисодий хавфсизлигини баҳолашнинг кўрсаткичлар тизими

/ р	Компоне нтлар	Компонентларнинг та сифловчи кўрсаткичлар	Кўрсаткичларни ҳисоблаш тартиби
	молиявий	жорийликвидлик дара жаси;	$K_{ТЛ} = \text{ОбА} / \text{КДО}$
		молиявий мустақил кое ффициент;	$K_{ФН} = \text{ВБ} / \text{СК}$
		СОС хавфсизлик коэффициенти;	$K_{\text{Об} \cdot \text{СОС}} = \text{СОС} / \text{ОбС}$
		ариза топшираётганда кредит ёки инвестиция олиш эҳтимоли.	Эксперт баҳолаш
	интеллек туал- кадрлар	кадрларнинг профессионал малака даражаси;	Корхонанинг тегишли талаблари улу шини эксперт баҳолаш
		меҳнат интизомида қоидабузарлиги бўлмаган ходимлар фоизи;	$K_{ПН} = \text{ЧП}_{ПН} / \text{ЧП}$
		кадрлар доимийлиги ко эффициенти.	$K_{ПК} = \text{К}_{\text{ПОСТ}} / \text{К}_{\text{СП}}$

техник-технологик	инновацияга эга технологик жараёнқисми;	$K_{ИО} = \frac{ТПИ}{ТП}$
	ишлабчиқаришнинг техник ватехнологикдаражаси.	Балларда эксперт баҳолаш (1 дан, 3 гача)
ахборот	савдонинг сир тугилишиэхтимоли;	Эксперт баҳолаш
	компьютер техникасинингишончилиқд аражаси.	Балларда эксперт баҳолаш (1 дан, 3 гача)
хом-ашё	асосийвоситаларнинг нисбатмуддати;	$K_{ГОС} = \frac{О_{СТ} C_T}{П_{ОЛН} C_T}$
	ресурс билан таъминланиш коэффициенти;	$K_{РО} = \frac{РО_{ФАКТ}}{РО_{НОРМ}}$
	автоматлаштириш нисбати.	$K_{АТ} = \frac{K_{ОЛ-ВОАВ}}{K_{ОЛ-ВОАВ} + K_{ОЛ-ВО РУЧ}}$
Бошқарувчилик	раҳбарнинг профессионалик даражаси;	Балларда эксперт баҳолаш (1 дан, 3 гача)
	компания обрўси;	Балларда эксперт баҳолаш (1 дан, 3 гача)
	бошқарув ходимлари ва ўртасидаги бўшлиқни тўлаш; ходимларнинг асосий т оифалари.	$K_P = \frac{ВОТ_P}{ВОТ_Y}$
Қимматбаҳолик	сотиш фаолиятининг ривожланиш даражаси;	Режалаштирилган хажмдан сотилган маҳсулотларулуши
	маҳсулот сифати.	Умумий хажмда жаҳон стандартлариг амоскеладиган маҳсулотларулуши

Бир қатор кўрсаткичлар учун белгиланган қиймат қуйидагича аниқланиши керак: мумкин бўлган максимал (100% ёки 1). Булар қуйидаги кўрсаткичлар:

- кредит олиш ёки инвестиция киритиш эҳтимоли (100%);
- ходимларнинг асосий малака даражаси (100%);
- тижорат сирларини сақлаш эҳтимоли (100%);
- ресурс билан таъминлаш коэффициенти (1).

Ушбу индикатор учун ҳисоблаш учун формула мавжуд

$$C_{РО} = \frac{РО_{ФДКТ}}{РО_{НОРМ}}$$

Бошқа ҳолларда, баллар бўйича мутахассисларни баҳоланади: Бундай ҳолда, 3 балл - юқори (юқори); 2 - ўрта (ўрта); 1 - паст (паст).

Ушбу мақолада рақобатбардош бозорда ишлайдиган ўрта корхоналар кўриб чиқилди:

- меҳнат интизомини бузмаган ходимлар улуши;
- ходимларнинг доимийлик коэффициенти;
- инновациялар билан қамраб олинган технологик жараённинг улуши;
- маҳсулот сифати;

- mexnatni avtomatlashtirish koeffitsientlari;
- boshqaruv apparati va asosiy xodimlar toifasining ish haqi darajasi;
- savdo faoliyatining rivojlanishi darajasi;
- asosiy vositalarning yaroqlilik muddati.

Xulosa qilib, kўrsatkichlar tizimida ekspertlar orqali taʼhidlar darajasini baholash uchun chegaralarni aniqlash uchun asos бўлиб хизмат қилади. Ушбу кўрсаткичлар тизимнинг авзалиги корхонага бўладиган таʼhidларнинг еҳтимолий гуруҳини аниқлаши ва уларнинг фаолиятига қандай таъсир кўрсатиши мумкинлигини кўриб чиқилади. Бу, еҳтимол, ҳар бир таʼhid учун рейтингни тайинлашга имконияти пайдо бўлиши ва таʼhidларга қарши чора тадбирларни ишлаб чиқиш учун асос бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Экономическая безопасность России: Общий курс: Учебник / Под ред. В. К. Сенчагова. - М.: Дело, 2005. - 896 с.
2. Экономическая безопасность России: Общий курс: Учебник/ Под ред. В. К. Сенчагова. - М.: Дело, 2005. - 896 с.
3. Усенко А.М. Диагностика финансовых отношений коммерческих организаций с контрагентами / А.М. Усенко // Финансовые исследования. - 2013. - № 1 (38). - С. 55-59
4. Uktamov H.F. Problems of Evaluation and Procuring Economic Security At Enterprises. Asian Journal of Technology & Management Research. Vol.10 – Issue: 01 [Jun-2020].
5. Уктамов Х.Ф., Файзиев. Р. А. Роль эконометрического моделирования в обеспечения устойчивого экономического роста страны. Молодежь в науке: новые аргументы новые аргументы 2018 й. 16-феврал
6. Уктамов Х.Ф. Корхоналарнинг иқтисодий хавфсизлик тизимини ташкил этишнинг назарий асослари. “Ўзбекистон иқтисодиётининг инновацион ривожланиши доирасида ташқи иқтисодий фаолиятни давлат томонидан тартибга солишнинг долзарб муаммолари” мавзусида республика илмий-назарий конференцияси 2017 йил 14-декабр.

UDK 910

GLOBAL OZIQ – OVQAT MUAMMOSI VA UNING O'ZBEKISTONGA TA'SIRI: YUZAGA KELGAN VA KELAYOTGAN MUAMMOLAR, ULARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI VA CHORALARI.

Tursunpo'latov Farhodjon Xoshimjon o'g'li

O'zbekiston Milliy Universiteti Geografiya yo'nalishi talabasi
 Toshkent, O'zbekiston

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada sifatli oziq – ovqat mahsulotlariga talabning kuchayishi va shu bilan birga tarkibida inson organizmi uchun zarur bo'lgan mikroelementlar miqdori talab darajasidan past bo'lgan oziq – ovqat mahsulotlarining ham ortishi natijasida kunning dolzarb masalalari bo'lgan vazn ortishi, organizmda vitaminlar yetishmovchiligi, to'yib ovqat yemaslik va hatto o'lim holatlariga olib kelishi kabi muammolar va ularga yechimlar keltirib o'tilgan.*

СОДЕРЖАНИЕ
 CONTENT

Рахманкулова Барна Оқтамхановна, Абдикайимова Гулноз Адилловна (Ташкент, Ўзбекистан).....	3
Шодиев Камолидин Шамсиддин ўғли (Самарқанд, Ўзбекистон).....	6
Алиева Рамиля Валидовна (Азербайджан).....	11
Погосян Шогер Петровна (Армения).....	15
Загиров Надир Гейбетулаевич (Сочи, Российская Федерация).....	18
Щеглова Динара Ринатовна (г. Нур-Султан).....	22
Шермухамедов Улугбек Аббасович (Ўзбекистан).....	25
Шермухамедов Аббас Таирович , Шермухамедова М. М. (Ташкента).....	29
Бердеш Әділ Дәулетұлы (Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан).....	31
Гулямов Саид Саидахорович, Шермухамедов Аббас Таирович (Ташкент).....	35
Г.К. Омиралиева, М.Е. Сеилханова (Қазақстан, Алматы қ.).....	40
Шермухамедов Улугбек Аббасович (Ўзбекистан).....	44
Сарсебеков Арман Ертаевич (Алматы, Қазақстан).....	49
Шевелёва Ольга Владимировна , Сейкимбаева Бактыгуль Курманжановна , Мусуралиева Дамира Тентиевна (Каракол, Кыргызстан).....	52
Сатпаева Зайра Тулегеновна (Алматы, Қазақстан).....	56
Умиралиева Молдир Балгабаевна (Түркістан, Қазақстан).....	60
Суюмкулов Ержан Ниязович (г. Алматы, Қазақстан).....	65
Турысбекова айша бактияркызы, Султанаев айдар алмухамбетович (РК, город Алматы).....	72
Иброҳимов Бекжон Жамол ўғли (Ўзбекистан).....	79
Пардаев Шухрат Холиқович (Ўзбекистан).....	84
Мусиров Галым (Ақтөбе, Қазақстан).....	88
Жарылқасын Нұржан Бақытжанұлы (Қызылорда, Қазақстан).....	92
Бейсенбаева Ажар Какимовна, Джаксылыкова Диляра Кенжебековна (Алматы, Қазақстан).....	96
Пителинский Кирилл Владимирович, Ермолатий Денис Александрович.....	100
Sulaymonzoda Shuhrat Firdavs, Mengpulatova Mahbuba Bobodustovna, Davlatov Bakhtovar Shamsulloevich.....	105
Мустафаева Рамина Рамизқызы (Гянджа, Азербайджанская Республика).....	109
Дербишева Э.Д., Нугманова Г.....	113
Озодбек Караматов (Турция).....	117
Айтпаева Айгуль Алдунгаровна, Бисалиев Азамат Сагадетович, Бисалиев Арман Азаматович (Астрахань, Россия).....	120
Roman Alin (Cluj-Napoca, Romania).....	124
Қақар Қанат (Қазақстан).....	127
Zhanat Zakiyeva (Алматы, Қазақстан).....	131
Кулумбетова Дина Болатовна, Амандыкқызы Гулнур, Кужантаева Акблек Зайтовна, (Ақтөбе).....	136
Эркинов Жениш Эркинович, Абдылакимова Бегайим Кенжематовна (Ош, Кыргызстан).....	141
Уктамов Хусниддин Фахриддинович (Тошкент, Ўзбекистон).....	145
Tursunpo'latov Farhodjon Xoshimjon o'g'li (Toshkent, O'zbekiston).....	148
Кирийгитов Б., Маматкулова У. (Андижан, Ўзбекистан).....	152
Rajabova Nargiza Fayziyevna (Buxoro viloyat, O'zbekiston).....	155